

ΣΜΥΡΝΑΙΚΑ – ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ, 8.2.2013

Γιατί άραγε να καθίσει κανείς να γράψει ένα λεξικό μιας νεκρής ελληνικής διαλέκτου, όπως είναι τα Σμυρναϊκά; Είμαι σίγουρος ότι αυτό το ερώτημα θα το έχετε στο μυαλό σας πολλοί από εσάς.

Είναι όμως τα Σμυρναϊκά μια νεκρή γλώσσα;

Η απάντηση είναι πως όχι, ή τουλάχιστον όχι ακόμα. Αν και έχουν πάψει να μιλιούνται στην Ελλάδα από τους απογόνους των Σμυρνιτών προσφύγων, όπου δεν τα συναντάει κανείς παρά μόνο σε μερικά παλιά βιβλία και τραγούδια, δεν ισχύει το ίδιο και για τη Σμύρνη την ίδια, το σύγχρονο Ιζμίρ.

Αυτό το ανακάλυψα το 2010, όταν είχα πάει στη Σμύρνη για να συμμετάσχω ως ομιλητής στο Συμπόσιο των Λεβαντινών. Μετά την ομιλία μου, αλλά και τις επόμενες μέρες, για όσο διάστημα έμεινα στη Σμύρνη, πολλοί Λεβαντίνοι που μου απευθύνθηκαν μου μίλησαν στα ελληνικά, ή μάλλον στη Σμυρναϊκή διάλεκτο των ελληνικών. Αυτό μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση. Πώς γινόταν να επιζούν ακόμα τα Σμυρναϊκά στη ίδια τη Σμύρνη, όταν όλοι οι Έλληνες κάτοικοί της είχαν εκδιωχθεί από εκεί εδώ και 90 σχεδόν χρόνια;

Η απάντηση είναι ότι οι ομιλητές των Σμυρναϊκών δεν ήταν Έλληνες, με τη στενή έννοια του όρου, αλλά ελληνόφωνοι Λεβαντίνοι.

Η Σμύρνη πριν το 1922 ήταν μια κοσμοπολίτικη πόλη, όπου ζούσαν και αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους πολλές εθνότητες, θρησκείες και πολιτισμοί: Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, Αρμένιοι και Δυτικοευρωπαίοι. Αυτοί οι Δυτικοευρωπαίοι, που ήταν εγκατεστημένοι μόνιμα από παλιά στην Ανατολή, είναι οι λεγόμενοι Λεβαντίνοι.

Προερχόμενοι από διάφορες χώρες της δυτικής Ευρώπης, αλλά κυρίως τη Γαλλία, την Ιταλία, την Αγγλία, συμπεριλαμβανομένης της Μάλτας, και την Ολλανδία, είχαν εγκατασταθεί από τον 15ο αιώνα στην Ανατολή, εκμεταλλευόμενοι τα προνόμια που τους προσέφεραν οι διομολογήσεις, οι διακρατικές συμφωνίες δηλαδή ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη. Έζησαν εκεί, εργάστηκαν, πλούτισαν και γέννησαν στην Ανατολή τα παιδιά τους. Σιγά – σιγά προσαρμόστηκαν στις συνθήκες της περιοχής και διαφοροποιήθηκαν από τους Ευρωπαίους της Ευρώπης, αποκτώντας ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των γηγενών λαών της περιοχής, ενώ ταυτόχρονα πολλοί απομακρύνθηκαν από την συγκεκριμένη εθνική καταγωγή τους, κρατώντας σαν συνεκτικό στοιχείο τη θρησκεία.

Μια από τις αλλαγές ήταν στη γλώσσα: Οι Λεβαντίνοι έγιναν σταδιακά πολύγλωσσοι, και εκτός από τη γλώσσα της χώρας καταγωγής τους μιλούσαν άπταιστα τα ελληνικά, τη γλώσσα της πολυπληθέστερης εθνότητας της Σμύρνης, καθώς και τα γαλλικά, τα ιταλικά και άλλες.

Ειδικά τα ελληνικά έγιναν για τους Λεβαντινούς κατά κάποιο τρόπο η μητρική τους γλώσσα, υποβοηθούμενα μεταξύ άλλων από το γεγονός ότι οι παραμάνες των μικρών παιδιών ήταν Ελληνίδες, από τους μικτούς γάμους, όπου η κοινή γλώσσα των μελών της οικογενείας ήταν τα ελληνικά, καθώς επίσης και από τη συνεχή ροή Ελλήνων καθολικών από τα νησιά, που εντάσσονταν στην καθολική λεβαντινική κοινότητα. Μεγάλο ρόλο έπαιξε βέβαια και το ότι η επικρατούσα γλώσσα του εμπορίου στη Σμύρνη ήταν τα ελληνικά, και κανείς δεν μπορούσε να λειτουργήσει ως έμπορος σ' αυτήν την πόλη, όπου το εμπόριο έπαιζε καθοριστικό ρόλο, αν δεν ήξερε αρκετά καλά τη γλώσσα αυτή.

Τα ελληνικά τους οι Λεβαντίνοι τα μιλούσαν μεν τέλεια, όμως, επειδή δεν πήγαιναν σε ελληνικά σχολεία, τα έγραφαν με λατινικούς χαρακτήρες, τα λεγόμενα «φραγκοχιώτικα», κάτι ανάλογο των σημερινών «greeklish» που χρησιμοποιούνται από ελληνόφωνους στο διαδίκτυο.

Πολλοί Λεβαντίνοι έμειναν και μετά το 1922 στη Σμύρνη, κι έτσι τα Σμυρναίικα συνέχισαν ν' ακούγονται στην πόλη για αρκετές δεκαετίες. Σήμερα βέβαια έχουν σχεδόν εκτοπιστεί, και μιλούνται σχεδόν αποκλειστικά από ηλικιωμένους, καθώς και από ανθρώπους που έχουν εγκαταλείψει τη Σμύρνη και ζουν στην Ευρώπη και την Αμερική.

Τελικά, για να απαντήσω στο ερώτημα «γιατί», η έκδοση του λεξικού σίγουρα δεν θα «αναστήσει» τα Σμυρναίικα, ούτε θα διακόψει την πορεία τους προς την εξαφάνιση, όμως αποτελεί μια καταγραφή τους που θα επιζήσει και μετά το θάνατό τους, και εκτός απ' αυτό, μας έκανε κέφι να το κάνουμε.

Η σχέση των Σμυρναίικων ελληνικών με τους αλλοεθνείς κατοίκους της Σμύρνης ήταν αμφίδρομη: Όπως πολλοί ξένοι υιοθέτησαν και χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα στην καθημερινή τους ζωή, έτσι και τα Σμυρναίικα υιοθέτησαν πολλές λέξεις και εκφράσεις από τις γλώσσες των διαφορετικών εθνοτήτων της Σμύρνης. Ειδικά για τα γαλλικά, αναφέρεται ότι τα Σμυρναίικα είναι η ελληνική διάλεκτος με τις περισσότερες λέξεις – δάνεια από τη γλώσσα αυτή. Όμως δεν ήταν μόνο τα γαλλικά, αλλά και τα τουρκικά, τα ιταλικά, ακόμη και τα Λαντίνο, η ισπανική γλώσσα των Εβραίων της Σμύρνης, που συνεισέφεραν στο λεξιλόγιο των Σμυρναίικων. Την ίδια στιγμή, τα Σμυρναίικα επηρέασαν αντίστοιχα το λεξιλόγιο των άλλων γλωσσών της Σμύρνης, κυρίως των τουρκικών.

Θα σας δώσω μερικά ενδιαφέροντα παραδείγματα, κατ' αρχή από την εμπορική ζωή:

atzéntis: agent, commercial representative or distributor. From It. *agente*. Gr: andiprósopos, práktoras, while *atzéntis*: agent of actors etc.

ayári: officially approved weights and measures. From Tur. *ayar*. Gr: métra ke stathmá.

baksísi / bahtsísi: gratuity, tip. Also a gentle way to say 'bribe'. From Tur. *bahşış*. Same in Gr.

bánka: bank. From It. *banca*. Gr: trápeza.

bórsa: the stock exchange. From It. *borsa*. Gr: hrimatistírio.

diretóros: director, manager. From It. *direttore*. Gr: dhiefthindís.

fatóros: commodity broker or commission agent, representing various growers vis-a-vis local wholesalers or export merchants. From It. *fattore*. Gr: mesítis.

kasiéris, kasiéra / kasiérisa: cashier, teller (masc., fem.). From It. *cassiere* / Fr. *caissier*. Gr: tamías.

koumérki: customs, customs tax. From med. Gr. *kommérkion*: customs, commerce tax, orig. from Lat. *commercium*: commerce. Gr: telonío. Tur: gümrük (from med. Gr.).

koltzís: customs and excise officer. From Tur. *kolcu*: guard, customs officer. Gr: telónis.

kontráto: contract. From It. *contratto*, Fr. *contrat*. Gr: simvóleo.

krédito: credit. From It. *credito* / Fr. *crédit*, whence also Tur. *kredi*. Gr: pístosi.

ksíki(kos) / ksígi(kos): incomplete, having less than the amount needed, expected, or thought to be sufficient. «As íne ke ksígi»: let it be short. Also meant for "never again! I'd rather do without". From Tur. *eksik*: lacking, missing. Gr: elipís, lipovarís.

lokál: office block, business premises. From Fr. *local*. Gr: singrótima ghrafíon, epangelmatikés engatastásis. Tur: iş yeri, iş hanı. See also *háni* & *verhané*.

manatziáro: to manage. From It. *maneggiare*. Gr: diefthíno, diahirízome. Tur: yönetmek, idare etmek.

manifésto: ship's manifest (a document listing the cargo, passengers, and crew of a ship for the use of customs and other officials). From It. *manifesto*. Gr: dhilotikó. Tur: gümrük beyannamesi, manifesto (denizcilik).

mesítis: broker, intermediary, middleman, estate agent. From Gr. *mésos*: middle. Same in Gr. Tur: simsar. See also *fatóros*.

parádhēs: money (pl.). From Tur. *para*: money. Gr: hrímata, leftá, parádhēs.

permí: permit, licence. As in driving licence, also shooting licence. From Fr. *permis*. Gr: ádhia. Tur: izin, ehliyet, lisans. See also *teskerés*.

polítsa: insurance policy. From It. *polizza*. Gr: asfália. Tur: sigorta poliçesi.

prátika / prátigho: permission given to a ship to enter harbour (dates back to quarantine times). From It. *practica* / Ven. *pratigo*, orig. from anc. Gr. *praktiké*. Gr: ádhia isódhou sto limáni. Tur: gemilerin limana girme izni ile ilgili formalite.

protezé: a person having acquired the status of 'protected person' by a Western nation. This status was coveted for many reasons. The subjects of several nations that had lost their independence, such as Genoa and Venice were in search of protection from newly emerged 'greater Western powers'. In addition, many traders were willing to take advantage of the concessions, called *Capitulations*, granted to the Western powers, and obtained this protection with a *Berat* granted by the consulates of these countries. From Fr. *personne protégée*. Gr: prostatévómenos. Tur: berat sahibi.

Quai: the waterfront promenade. Tur: Kordon. See *Ke (to)*.

rekólta: crop, harvest, the yield of raisins etc. From It. *raccolto* / Fr. *récolte*. Gr: sodhiá, singomidhí. Tur: ürün, mahsul, rekolte.

rentsbéris / respéris: farmer, ploughman. From Tur. *rençber / rençper*: labourer, farm worker. Gr: aghrótis, gheorghós.

sermayá: (economic) capital. From Tur. *sermaye*, orig. from Pers. *sarmaya*. Gr: kefáleo, apothematikó, sermayá. See also *kapítal*.

sináfi: professional association. From Tur. *esnaf*: guild, pl. *sinif*: clan, group. Gr: sintehnía, sináfi. Tur: esnaf loncası. •sináflís: member of a *sináfi* member, a professional. Gr: epagelmatías. Tur: meslek sahibi. •sináfi: also 'middle-class', as in «Íne sináfi»: he is middle-class. Gr: meséa táksi. Tur: orta sınıf.

soúditos: subject or citizen of a state. From It. *suddito*. Gr: ipíkoos. Tur: bir ülkenin vatandaşı.

teskerés: a licence given by the state, e.g. for shooting, driving, etc. From Tur. *tezkere*. Gr: ádhia. See also *permí*.

tóka 1: handshake, also the clasp of hands. From Tur. *toka / tokalaşma*: handshake. Gr: hirapsía.

toptantzís: wholesaler. From Tur. *toptancı*. Gr: hondhrémboros.

trák(a): cash on the spot payment, as in «Tha me plerósi tráka»: he will pay me cash in hand.

Possibly from Fr. *troc*: barter. Gr: metritá. Tur: peşin ödeme için kullanılan bir deyim, 'traka ödemek.

vapóri: steamship. From It. *vapore*: steam. Gr: atmóplio, vapóri. Tur: vapur. •vaporáki: steam ferry, later referring to the ferries in Izmir Bay. Gr: atmokínito vaporáki. Tur: körfezde çalışan küçük buharlı vapur, İzmir körfez vapuru.

verhané(s): (usually large) business premises. A westernized *verhané* was referred to as a *lokál* by Levantines. From old Tur. *ferhane*, originally *Frenkhane*: Frankish inn, usually in Istanbul and Smyrna. Gr: verhanés. Tur: *ferhane* denilen bir tür iş hani. See also *háni* & *lokál*.

yerlísios: local, indigenous, native inhabitant. From Tur. *yerli*: local resident. Gr: dópios.

Μερικά ακόμα σχετικά με σπίτια, έπιπλα κ.λπ.:

anihtíri: key, lit.: opener. From anc. Gr. *anoiktér*. Tur: anahtar (from Gr.). Gr: klidhí, while *anihtíri*: bottle opener.

klistíri: lock, lit.: closer. From anc. Gr. *kleío* (see *klo* below). Gr: klidhariá. Tur: kilit (from med. Gr. via the Persian).

avlí: hall. From Tur. *avlu*: atrium, courtyard, orig. from Gr. *avlí*: courtyard. Gr: hol, prothálamos. Here we see a curious journey of the word, from Greek to Turkish and back to Greek.

antré: entrance hall. From Fr. *entrée*. Gr: ísodos.

antresól(i): mezzanine. From Fr. *entresol*. Gr: imiórofos.

biniás: thick masonry, consisting of stone, mud and lime. From Tur. *bina*: building, structure. Gr: lithodhomí.

bizoutiéra: display cabinet, usually for crystalware. From Fr. *bijoutière*. Gr: prothíki.

dispéntsia / despéntsia: pantry. From It. *dispensa*: pantry, storeroom. Gr: doulápi, apothikeftikós hóros.

dourséki: street corner. From Tur. *dirsek*: bend, angle. Gr: ghonía.

fotéy: armchair. From Fr. *fauteuil*. Gr: polithróna. Tur: koltuk. See also *poltróna*.

havouza: pool, cistern, swimming pool. From Tur. *havuz*: pond, pool. Gr: stérna, písina.

intziniéris / tziniéris: engineer, or architect. From It. *ingegnere*. Gr: mihanikós, arhitéktonas.

látra: chores, household tasks. From Gr. *latrévo*: to serve (old meaning, while current meaning: to adore, to worship). Gr: sikhírisma, látra. Tur: ev işleri.

lavománo: wash basin. From It. *lavamano*. Gr: niptíras, lavománo (seldom used). Tur: lavabo.

leghéni / legéni: basin, washbasin, bowl. From Tur. *leğen*, orig. from anc. Gr. *lekáne*: basin. Gr: lekáni.

móbiló: piece of furniture. •móbila (pl.): furniture. From It. *mobile*. Gr: épipto. Tur: mobilya.

mousándra: built-in cupboard, some highly decorated. From the name of French architect *François Mansart* (1598–1666). Gr: entihisméni doulápa. Tur: gömme dolap.

poltróna: armchair. From It. *poltrona*. Gr: polithróna. Tur: koltuk. See also *fotéy*.

portmantó: coat stand, also cloakroom. From Fr. *porte-manteau*. Gr: kalógheros, gardaróba. Tur: portmanto, vestiyer.

portré(s): portrait. From Fr. *portrait*. Gr: portréto. Tur: portre.

salle a manger: dining room. Same in Fr. Gr: trapezaría. Tur: yemek odası.

salóni: living room. From Fr. *salon* / It. *salone*. Same in Gr. Tur: salon, misafirkabul odası.

seibór: side-board. From the Eng. Gr: boufés. Tur: büfe. See also *servánta*.

servánta: dresser for storing dinner sets. From Fr. *servante*. Gr: boufés, servánta (seldom used). Tur: yemek takımlarının konulduğu dolap. See also *seybór*.

servítsio: a tea or dinner set, china. From It. *servizio*. Same in Gr. Tur: servis takımı.

tabáni: floor. From Tur. *taban*. Gr: pátoma.

tapiserí: wallpaper. From Fr. *tapisserie*. Gr: tapetsaría. Tur: duvar kağıdı.

temesoúti: title deed. From old Tur. *temessük*, which is derived from the same root as mod. Tur.

teminat: collateral. Gr: títtos idhioktisías. Tur: tapu senedi.

tsatmás: a special kind of masonry. While the foundations were of stone, there were solid timber frames forming huge X-shapes on four sides, linked to each other and to the roof rafters so the walls could withstand an earthquake. The walls were stone-encased into those frames. From Tur. *çatma*: construction, framework. Gr: tihopiía me ksílino skeletó. Tur: duvarları ağaç gövdesinden, birbirine geçirilerek, çivi kullanılmadanyapılan ev. See also *biniás*.

tziminéa: fireplace. From Fr. *cheminée*, whence Tur. *şömine*. Gr: tzáki (see entry).

vestiér: cloakroom. From Fr. *vestiaire*. Gr: gardaróba, vestiáριο. Tur: vestiyer.

vísta: vista, scenic view. From It. *vista*. Gr: théa. Tur: manzara. *Bella Vista* was one of the more affluent neighbourhoods, with a nice view of the Bay of Smyrna.

Και μερικά ανάκατα:

habária / habéria: news (pl.). From Tur. *haber*. Gr: néa, habária (seldom used).

havadísi: news. From Tur. *havadis*. Gr: néa.

mandáta: news (pl.). From Lat. *mandatum*: imperial decree. Gr: néa (also used in Smyrneika), mandáta.

nouvéles: news (pl.). From Fr. *nouvelles*: news. Gr: νέα.

gazéta: newspaper. From It. *gazzetta* / Fr. *gazette*. Gr: efimerída.

journal: newspaper, also magazine. From Fr. *journal*. Gr: efimerída, periodhikó.

In 1892, 16 newspapers were being published in Smyrna: 6 French, 5 Greek, 2 Turkish, 2 Jewish (mainly in *Ladino*) and 1 Armenian.

dantístas: dentist. From Fr. *dentiste*. Gr: odhondoghiatrós.

dhialistíri: comb. From Gr. *dhialío*: to divide, to split. Gr: hténa.

fistalónga / vistalónga: telescope, binoculars. From It. *vista*: view + *longa*: far. Gr: tileskópio, kiália.

ghlasádha: ice-cream. From Fr. *glace*: ice / It. *gelato*: ice-cream. Gr: paghotó.

kouséli: gossip, a typically Smyrneika word. Gr: koutsobolió, while *kouséli* survives in some Greek island dialects.

Ένα ενδιαφέρον ερώτημα είναι και το πώς το λεξικό από μια πρώτη, αρχική ιδέα κατέληξε στο τυπωμένο βιβλίο που βλέπετε.

Εδώ βέβαια έπαιξε μεγάλο ρόλο η σύγχρονη τεχνολογία, και κυρίως το διαδίκτυο και τα ηλεκτρονικά μηνύματα, πράγμα φυσιολογικό, αν σκεφτεί κανείς ότι οι τρεις συγγραφείς ζουν σε διαφορετικές πόλεις, αλλά και διαφορετικές χώρες.

Ήδη η πρώτη μου επαφή με την εμβρυακή μορφή του υλικού, μια αρχική συλλογή λέξεων από τον George Galdies, γεννημένο στη Σμύρνη αλλά σήμερα κάτοικο Λονδίνου, και τον Alex Baltazzi, που εξακολουθεί να μένει στο σημερινό Ιζμίρ, καθώς και την πρώτη μορφή των διαλόγων που έγραψε ο Alex για να φωτίσει τη χρήση των Σμυρναϊκών στην καθημερινή ζωή, έγινε ηλεκτρονικά, στα πλαίσια του άτυπου forum συζητήσεων των Λεβαντίνων. Οι δυο τους είχαν δημιουργήσει τον αρχικό πυρήνα του λεξικού, και τον δημοσιοποίησαν στα μέλη του forum με την κρυφή ελπίδα ότι κάτι καλύτερο θα μπορούσε να εξελιχθεί απ' αυτόν.

Εμένα αρχικά με τράβηξαν οι διάλογοι, οι Κουβέντες, που δημοσιεύονται στο τέλος του βιβλίου. Διασκεδάσαμε πολύ διαβάζοντάς τους μεγάλωφωνα ένα φθινοπωρινό βράδυ με τη γυναίκα μου, προσπαθώντας εγώ να μιμηθώ και κάποια στοιχεία της σμυρναϊκής προφοράς, που μου ήταν από παλιότερα γνωστή. Αμέσως όμως φάνηκε η ανάγκη μιας επιμέλειας που θα αναδείκνυε το κείμενο καλύτερα, και την επόμενη μέρα πρότεινα στον Alex να το αναλάβω εγώ.

Ο Alex δέχτηκε αμέσως, κι έτσι εγώ πέρασα αρκετές μέρες ασχολούμενος σε βάθος με το κείμενο από τις Σμυρναϊκές Κουβέντες, πρώτα μεταγράφοντάς το σε ελληνική γραφή και μετά ομογενοποιώντας το και διορθώνοντάς το όπου χρειαζόταν. Αφού, μετά από συζητήσεις με τον Alex, καταλήξαμε σε μια τελική μορφή, το μετέγραψα ξανά στα φραγκοχιώτικα, αντιμετωπίζοντας παράλληλα και λύνοντας και το πρόβλημα μιας κάποιας «ορθογραφίας» των φραγκοχιώτικων, δηλαδή της ομοιογενούς απόδοσης όλων των φωνητικών φθόγγων των ελληνικών σ' αυτό τον ασυνήθιστο τρόπο γραφής.

Στο διάστημα αυτό ο George δεν έπαψε να με τσιγκλίζει μέσω e-mail να ασχοληθώ και με το κυρίως λεξικό, που τότε βέβαια δεν περιείχε πάνω από το ένα τέταρτο των λέξεων που συμπεριέλαβε στην τελική του μορφή.

Αυτός ο αρχικός πυρήνας λέξεων προερχόταν από τις σημειώσεις του πατέρα του George, που είχε γεννηθεί και ζήσει στη Σμύρνη, και είχε συμπληρωθεί από τον ίδιο το George και τον Alex, με σμυρναϊκές λέξεις που ανέσυραν από τη δική τους μνήμη.

Βέβαια η συνήθης μοίρα τέτοιων καταλόγων λέξεων, σαν κι αυτόν που είχε συγκεντρώσει ο πατέρας του George, είναι να παραμένουν στην αφάνεια, κλεισμένοι σε κάποια συρτάρια, και κάποια στιγμή να ξεχνιούνται και να χάνονται. Αυτή ήταν άλλωστε και η μοίρα μιας τέτοιας μικρής λίστας που είχα φτιάξει εγώ ο ίδιος, θησαυρίζοντας παράξενες λέξεις και εκφράσεις που άκουγα παλιά απ' τη γιαγιά μου, που καταγόταν κι αυτή από τη Μικρά Ασία. Ευτυχώς, ο κατάλογος του Alex και του George δεν είχε κι αυτός την ίδια κατάληξη: Με την επιμονή του, ο George κατάφερε τελικά να με κάνει να πιάσω στα χέρια μου την πρώτη μορφή του λεξικού, και ν' ασχοληθώ και μ' αυτήν.

Αρχικά οι λέξεις, γραμμένες στα φραγκοχιώτικα, είχαν μόνο την αγγλική μετάφραση, και σε κάποιες περιπτώσεις και μια προσπάθεια ετυμολόγησής τους. Αυτό ήταν και το σημείο που με τράβηξε να ασχοληθώ, μετά την πρώτη ματιά, αφού η προέλευση των λέξεων είναι ένα θέμα που πάντα μ' ενδιέφερε πολύ. Άρχισα λοιπόν να προσθέτω ετυμολογίες, καθώς και τα ελληνικά νοήματα, όπου αυτά διέφεραν από τα σμυρναίικα.

Ψάχνοντας την προέλευση των λέξεων, αρχίσω να ερευνώ στο διαδίκτυο για βοηθήματα, κυρίως ετυμολογικά λεξικά διαφόρων γλωσσών, ελληνικά, τουρκικά και άλλα. Και βρήκα πολλά, και ανάμεσα σ' αυτά και κάποια πολύ χρήσιμα, που με βοήθησαν ιδιαίτερα στη συνέχεια.

Τη γραφή των σμυρναίικων λέξεων, αλλά και των ελληνικών, αποφασίσαμε να τη διατηρήσουμε στα φραγκοχιώτικα, και για πρακτικούς λόγους, αλλά και για να μπορούμε να απευθυνθούμε σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο κοινό, συμπεριλαμβανομένων των Λεβαντίνων, που όπως είπαμε μιλάνε τα ελληνικά, αλλά δεν γράφουν ούτε διαβάζουν την ελληνική γραφή.

Εν τω μεταξύ είχε αρχίσει και η πυκνή επικοινωνία μεταξύ των τριών μας με e-mail. Ό,τι έφτιαχνα, το έστελνα στους άλλους δύο για έγκριση και διορθώσεις. Ταυτόχρονα, ο Alex και ο George συνέχιζαν να σκαλίζουν τη μνήμη τους και να ανασύρουν από τα βάθη της συνεχώς νέες λέξεις, και οι περισσότερες απ' αυτές κατέληγαν να εμπλουτίζουν το λεξικό, πολλές φορές με παραδείγματα εκφράσεων που φώτιζαν τη χρήση των λέξεων.

Στη φάση αυτή άρχισαν να συνεισφέρουν και αρκετοί Λεβαντίνοι, ομιλητές της διαλέκτου, με λέξεις και εκφράσεις που θυμόντουσαν και μας είχαν διαφύγει.

Μια άλλη πηγή λέξεων που αρχίσαμε τότε να χρησιμοποιούμε, ήταν αρκετά παλιά, αλλά και μερικά σύγχρονα λογοτεχνικά βιβλία, που ήταν γραμμένα εν μέρει στη σμυρναίικη διάλεκτο, πολλά δε απ' αυτά είχαν στο τέλος τους και ερμηνευτικό γλωσσάρι.

Για ν' αποφύγουμε όμως την αντιγραφή και να για δημιουργήσουμε κάτι πραγματικά πρωτότυπο, ακολουθήσαμε την εξής τακτική: Εγώ συγκέντρωνα λίστες χαρακτηριστικών λέξεων από βιβλία και τις έστελνα στους άλλους δύο, παραλείποντας την εξήγηση που έδιναν τα βιβλία. Αν ο George και ο Alex γνώριζαν τις λέξεις, έδιναν τη δική τους μετάφραση, και αν τελικά τις αποδεχόμαστε, έμπαιναν στο λεξικό. Έτσι, ακόμα και οι λέξεις απ' τα βιβλία είναι τελικά δικές τους, απλώς χρειάστηκε να σκάψουν λίγο πιο βαθιά στη μνήμη τους για να τις ανασύρουν.

Τα e-mail βέβαια σ' αυτό το διάστημα της συλλογής των λέξεων και της ενσωμάτωσής τους στο λεξικό έδιναν και έπαιρναν. Δεν θα ήταν υπερβολή να πω ότι τις περισσότερες φορές πηγαينوέρχονταν διψήφια νούμερα κάθε μέρα. Άρχισε δε να μου δημιουργείται ένα είδος εξάρτησης, και αισθανόμουν αστερήση αν κάποια μέρα για κάποιο λόγο δεν λάβαινα κάποιο e-mail σχετικό με το λεξικό.

Μέχρι να εκδοθεί το βιβλίο είχαμε φθάσει να ανταλλάξουμε γύρω στα 5.000 e-mail.

Όταν πια είχε συγκεντρωθεί ένας κρίσιμος όγκος λέξεων, αρχίσαμε να σκεφτόμαστε την πιθανότητα έκδοσης του λεξικού σε βιβλίο. Μια πρώτη έρευνα ανάμεσα σε εκδότες στην Ελλάδα δεν απέδωσε, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης. Τότε απευθυνθήκαμε στο Εμπορικό Επιμελητήριο της Σμύρνης, που είχε φιλοξενήσει το Συνέδριο των Λεβαντίνων δύο χρόνια πριν και έκανε και αρκετές εκδόσεις με θέμα τη Σμύρνη. Εκεί σταθήκαμε τυχεροί, γιατί ο υπεύθυνος εκδόσεων του Επιμελητηρίου, ένας γνωστός του Alex, είχε μόλις αναλάβει διευθυντική θέση και στο Τουρκικό Ίδρυμα Ιστορίας, Tarih Vakfi, και μας πρότεινε να βγάλουμε το βιβλίο εκεί.

Προϋπόθεση ήταν να προσθέσουμε και τουρκικές μεταφράσεις των λέξεων, πράγμα που κάναμε. Στη συνέχεια, το βιβλίο παραδόθηκε στους εκδότες, και αφού πέρασε από μερικά στάδια διόρθωσης, του προστέθηκαν οι φωτογραφίες και προωθήθηκε για σελιδοποίηση.

Ένα μήνα αργότερα, είχαμε στα χέρια μας το τυπωμένο βιβλίο.

Ίσως φαίνεται περίεργο το γεγονός ότι ένα κατά βάση ελληνικό λεξικό, μιας ελληνικής διαλέκτου δηλαδή, είχε αρκετό ενδιαφέρον για τους Τούρκους, ώστε να αποτολμηθεί η έκδοσή του στην Τουρκία. Όμως έχει κι αυτό την εξήγησή του.

Μέχρι πριν από λίγα χρόνια, ό,τι εκδιδόταν στην Ελλάδα για τη Σμύρνη αναφερόταν κατά κύριο λόγο στην ελληνική Σμύρνη, δηλαδή στη ρωμαϊκή κοινότητα, αγνοώντας εν πολλοίς το ότι η κοινωνία της Σμύρνης ήταν στην πραγματικότητα μια κοσμοπολίτικη, πολυπολιτισμική κοινωνία. Οι περισσότερες εκδόσεις επικεντρώνονταν σε διάφορες όψεις της ελληνικής ζωής στην πόλη, μέσα από μελέτες και ενθυμήματα, ενώ δεν ήταν λίγα και τα βιβλία που αναφέρονταν στην καταστροφή της, και στα πάθη των Ελλήνων που ακολούθησαν την είσοδο των Τούρκων στη Σμύρνη το 1922.

Τα τελευταία χρόνια όμως έχει αρχίσει να δίνεται όλο και περισσότερη έμφαση στον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της πόλης, με συχνές αναφορές και στις άλλες εθνότητες που αποτελούσαν το πολύπλοκο μωσαϊκό της.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην Τουρκία, όπου έχει αρχίσει εμφανίζεται μια νοσταλγία για την εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Βέβαια, εκεί πολλές φορές τα δυσάρεστα γεγονότα αποσιωπούνται επιλεκτικά, και απομένει μια εξιδανικευμένη εικόνα της πολυεθνικής αυτοκρατορίας, που κεντρίζει το ενδιαφέρον του κοινού.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των παλιών κατοίκων της Κωνσταντινούπολης, που αναπολούν τις «παλιές καλές», όχι και τόσο μακρινές μέρες, όταν η πόλη είχε ακόμη αρκετά μεγάλες ελληνικές, αρμενικές, εβραϊκές και λεβαντίνικες μειονότητες, ιδίως όταν συγκρίνουν την τότε με τη σημερινή κατάσταση, που η πόλη έχει κατακλυστεί από εσωτερικούς μετανάστες από την Ανατολία.

Όλα αυτά ισχύουν και για τη Σμύρνη, για την οποία υπάρχει η τάση να παραμεριστεί το 1922 και να επικεντρωθεί κανείς στον κοσμοπολιτισμό της πόλης πριν την καταστροφή, και στο γεγονός ότι η Σμύρνη ήταν τότε ένα από τα πιο σημαντικά εμπορικά λιμάνια της Μεσογείου, σε αντίθεση με σήμερα.

Αυτός ήταν και ο λόγος που το Λεξικό έτυχε θερμής υποδοχής στην Τουρκία. Μετά την έκδοσή του δε, σε πολλά άρθρα σε εφημερίδες και αλλού επισημάνθηκαν κοινά στοιχεία της ελληνικής διαλέκτου της Σμύρνης με τα τουρκικά, που αναδεικνύουν το κοινό

πολιτισμικό υπόβαθρο των διαφόρων εθνοτήτων εκείνη την εποχή, παραμερίζοντας τις διαφορές τους.

Η πολυπολιτισμικότητα της Σμύρνης, εκτός από τη γλώσσα της, τα Σμυρναίικα, είναι αποτυπωμένη και σε διάφορες πηγές της εποχής της ακμής της, γραπτές, όπως εφημερίδες και βιβλία, αλλά και σε άλλου είδους υλικό, όπως παλιούς χάρτες, εμπορικούς οδηγούς της πόλης, φωτογραφίες και καρτ-ποστάλ.

Όλα αυτά αποτελούν ένα σχεδόν ανεξερεύνητο υλικό τεράστιου όγκου, που προσφέρεται σαν βάση για νέες εργασίες που μπορούν να αναδείξουν τον χαρακτήρα της χαμένης πόλης.

Εδώ θα ήθελα να τελειώσω την ομιλία μου και να σας ευχαριστήσω που με ακούσατε.